

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

 DOI 10.51582/interconf.19-20.05.2024.031

Збереження регіонального танцювального фольклору шляхом врахування його зразків під час планування танцювального репертуару в хореографічному колективі

Павленко Руслан Валентинович¹

¹ старший викладач кафедри теорії та методики навчання мистецьких дисциплін;
Бердянський державний педагогічний університет; Україна

Анотація.

В статті розглядається важливість планування танцювального репертуару в хореографічному колективі, включення в його програму українського народного (фольклорного) танцю, представлені літературні джерела та надано на основі аналізу їх змісту перелік назв танців Запорізького краю, наведені приклади фольклорних зразків та їх загальний опис, які можуть бути використанні під час роботи з дітьми різного рівня навчання в хореографічному колективі.

Ключові слова:

Танець
український танець
український народний (фольклорний) танець
хореографічний колектив
керівник
балетмейстер
постановник
Запорізький край (регіон)

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

Кожний вид мистецтва має свої специфічні закони відображення життя, свої особливі форми, виразні засоби і свій матеріал. Письменник пише роман, повість, поему, користуючись словом; композитор в своїй творчості користується звуками музики; художник – фарбами, а хореограф – виразною пластикою тіла, рухами, мімікою і жестами. Але всі види мистецтва об'єднує одна ціль – створення краси, яка рівнозначна добру, душевній і фізичній досконалості людини [10].

Сьогодні система освіти приділяє достатньо уваги хореографічному вихованню молодого покоління. У Законі України «Про позашкільну освіту» основним завданням сучасної державної політики є забезпечення дітей додатковими знаннями, вміннями і навичками у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах, з метою формування і розвитку їхніх інтелектуальних, творчих і фізичних якостей, виховання всебічно розвиненої, культурної людини [6].

Дитячий хореографічний колектив – це найбільш поширене дитяче об'єднання у шкільних та позашкільних закладах. Система занять формується в дитячих танцювальних колективах на базах палаців, будинків культури, центрів дитячої творчості [6].

Велику роль у будь-якому хореографічному колективі відіграє танцювальний репертуар, який визначає його творчий, художній рівень, суттєво сприяє конкурентоспроможності та є основою освітньої роботи.

«Танцювальний репертуар – це основа навчально-виховної та художньо-творчої роботи хореографічного колективу, а також ефективний засіб ідейного й естетичного впливу на глядача», – наголошує О. В. Мартиненко [7, с. 155].

Правильність підбору танцювального репертуару полягає перш за все в його актуальності, затребуваності, конкурентоспроможності й органічному поєднанні форми та змісту. Керівник, коли ставить перед собою те чи інше завдання, завжди повинен виходити з реальних можливостей колективу. При формуванні репертуару необхідно враховувати творчі і виконавські можливості колективу. Не врахувавши реальних творчих можливостей колективу, будь-який хороший задум може бути приречений на невдачу або не знайде повного вираження в художній формі постановки. Якщо виконавські,

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

вікові, інтелектуальні, психологічні, художні можливості не дозволяють колективу в повній мірі розкрити на сцені задум того чи іншого твору, то він не тільки втрачає художню цілісність, сценічну правдивість, але й хибно впливає на психологію виконавця, творче зростання колективу, знеохочує глядача до мистецтва танцю. Для постановки керівник повинен обрати такий танець, який відповідає складу колективу та його можливостям. Проте, на жаль, сьогодні є непоодинокі випадки, коли в творчій роботі хореографічних колективів не враховується єдність цих компонентів.

Важливим напрямом роботи колективу повинен стати процес створення танцювальних номерів на національному матеріалі. Постановникам необхідно пам'ятати, що, звертаючись до цієї теми, слід використовувати художній матеріал та характерні особливості певного регіону. Вивчаючи перлини народної творчості, виявляючи, записуючи й зберігаючи танці нашого народу, присвячуючи свої роботи темам, що хвилюють людей, створюючи на основі національних традицій сучасні сценічні твори, керівник спільно зі своїми вихованцями роблять надзвичайно важливу державну справу – зберігають та розвивають національне хореографічне мистецтво нашої країни [3].

Серед дослідників, які займалися питаннями розвитку, становлення фольклорного та народно-сценічного танців України, можна відзначити таких фахівців, як В. Авраменко, І. Антипова, К. Балог, Л. Бондаренко, Г. Боримська, М. Вантух, К. Василенко, В. Верховинець, П. Вірський, А. Гуменюк, О. Гомон, В. Дебелій, А. Іваницький, С. Килимник, Ф. Колесса, О. Прокопенко, Я. Чуперчук, Д. Ластівка, В. Петрик, П. Сидоренко, А. Кривохижа, Ю. Станішевський та ін.

Зразки танцювальної спадщини окремих регіонів України представлено в роботах О. Бігус, Р. Гарасимчука, Д. Демків, З. Сизоненка, Б. Кокуленка, С. Легкої, О. Помпи, Б. Стаська, І. Терешко, В. Тітова, В. Шухевича та ін.

У своїх працях автори висвітлюють історичний аспект становлення української хореографії, розглядають розповсюджені в Україні фольклорні танці та надають їх характеристику, описують притаманні їм рухи, костюми і регіональні особливості [8].

Про важливість добору танцювального репертуару в хореографічному колективі говорять в своїх наукових працях

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

О. Мартиненко, С. Шалапа, Н. Корисько, Н. Бугаєць,
В. Волчукова, М. Пінчук, В. Годовський, Л. Савчин,
О. Голдрич, С. Зубатов, Б. Колногузенко, П. Фриз, А. Шевчук
та ін.

Мета нашої статті полягає в ознайомленні хореографічної спільноти з танцювальною культурою Запорізького регіону та розгляді можливості використання її зразків у роботі з дітьми різних рівнів навчання в хореографічному колективі.

У світовій історії досить часто в періоди, коли виникала загроза втрати національної ідентичності, підвищувалася увага до свого, рідного, активізувався національний рух. І такі процеси можна спостерігати сьогодні в діяльності дитячих аматорських хореографічних колективів, коли почастишали звернення до української тематики, регіональної культури, національно-патріотичних проблем. В якості музичної основи все частіше обирають твори українських композиторів, використовують україномовний музичний контент, кількість якого постійно збільшується.

Важливим аспектом такої націєорієнтованої діяльності має стати актуалізація українського народно-сценічного танцю в його традиційних та стилізованих формах. Адже українські народно-сценічні танці є тими маркерами, що сягають рівня маніфесту, сприймаються по всьому світу, як ствердження права української держави на самостійність та незалежність [1].

Плануючи танцювальний репертуар свого хореографічного колективу, керівник обов'язково має звертатись до національної автентичності, вивчати українську танцювальну культуру через стилізацію чи зразки фольклорного матеріалу, будь то колектив сучасного чи народного танцю. Окремо потрібно приділяти увагу танцювальним зразкам свого регіону, тим самим не тільки збагачувати танцювальний репертуар колективу, а й популяризувати їх серед багатонаціональної публіки.

Говорячи про танцювальний фольклор Запорізького регіону, слід звернути увагу на його єдиного збирача – Захара Микитовича Сизоненка. Велику частину свого життя він присвятив хореографічному мистецтву, а головне – зміг зібрати цінний матеріал про танцювальний фольклор свого рідного Запорізького краю.

Завдяки відданості своїй професійній діяльності і співпраці з багатьма колегами-хореографами України Захар

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

Микитович залишив після себе хореографічний скарб, який завдяки Віктору Анатолійовичу Чмілю, викладачу хореографічних та режисерських дисциплін Мелітопольського училища культури, став доступний серед зацікавлених осіб українського народного хореографічного мистецтва в наш час. Цим скарбом є навчальне видання «Танці Запорізького краю в обробці З. Сизоненка» в лімітованому тиражі, автором якого і є Віктор Анатольович [8].

Хочемо зауважити, що в Бердянському державному педагогічному університеті в рамках вивчення ОК «Теорія та методика викладання народно-сценічного танцю» здобувачі вищої освіти спеціальності 024 Хореографія вивчають змістові модулі, теми яких присвячені саме танцям Запорізького краю. Студентами розроблено презентацію цього видання у вигляді живої бібліотеки. Ознайомитись із презентацією книги Віктора Чміля «Танці Запорізького краю в обробці З. Сизоненка» можна на YouTube каналі «Кафедра ТМНМД Хореографія» [4].

Ця книга – результат понад двадцятирічних дружніх і творчих стосунків Віктора Чміля та Захара Сизоненка. Зміст навчального видання складається з таких розділів: Передмова; Від автора; З. М. Сизоненко. Нарис про життя і творчість; Спогади. Автором представлений перелік танців, які здебільшого були записані в селах Нижнього Подніпров'я та завчасно розділені на жанри українського хореографічного мистецтва.

Нагадаємо, що саме на такі жанри розподіляє український народний танець Андрій Гуменюк в своїй праці «Українські народні танці» [2].

Зміст навчального видання «Танці Запорізького краю в обробці З. Сизоненка», автором якого є Віктор Анатолійович Чміль, складається з:

1. Хороводи: «Веснянки», «Весну закликати», «Ой зав'ю вінки (перший варіант)», «Ой зав'ю вінки (другий варіант)», «Ой ходила дівчина бережком», «Подольночка», «Дощик».

2. Побутові танці: «Горлиця», «Метелиця (перша «на льоду»)», «Метелиця (друга «хатня»)», «Метелиця-завірюха», «Метелиця (четверта, сценічний варіант)», «Балабинська полька», «Ланце (Линець)», «Запорізьки козаки». Побутові танці малих форм: «Гопак», «Козачок», «Коханочка», «Чумак (перший)», «Вихор», «Перепілочка», «Торбин», «Український

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

молодіжний».

3. Сюжетні танці: «Хортичанка», «Гречаники», «Чумак (другий)», «Чумандриха», «Новосілківська трійка», «Микола», «Подушечка», «Гарбуз», «Зайчик-чиберяйчик».

У примітках автор подає план сцени, умовні позначення запису танців, костюми, ілюстрації [8].

Використовуючи наведені зразки танців Запорізького регіону, керівники хореографічних колективів не тільки можуть розширювати хореографічний репертуар у своїй професійній діяльності, але й бути впевненими в достовірності та унікальності теоретичного матеріалу. Звісно, вибір того чи іншого зразка танцю буде залежати від багатьох факторів. Це і напрям роботи колективу, і вікові особливості здобувачів, і їхня чисельність, підготовка, гендерна особливість тощо.

Так, наприклад, для дітей початкового рівня навчання ми рекомендуємо ознайомитись із сюжетними танцями «Гарбуз» або «Зайчик-чиберяйчик». В основі цих зразків лежить ігровий зміст, що є характерним для роботи з дітьми початкового рівня навчання. Не будемо надавати повний розпис танцю, лише пропонуємо ознайомитись з описом від автора для загального розуміння сюжетної лінії.

«Гарбуз» – жартівлива народна пісня-гра. Цю гру-танець в селі на галявині виконували після збору врожаю. Зміст цієї гри – народний гумор в образах таких городніх рослин, як гарбуз, диня, огірочки та інших, які висміюють чванливість, підлабузництво, кривляння, потворність у манерах та поведінці деяких людей і нещадно картають ледарів і тунеядців.

Гарбуз, як господар, усе схвалює і радіє всьому, але, лютуючи, викидає з городу все те, що його засмічує. Учасники танцюристи, дійові особи пісні-гри, (кожен у своєму характері та образі), рухами, властивими українському танцю, виражають зміст пісні, яку співають всі присутні.

Танцюристи стають у коло (якщо на сцені, то у півколо) обличчям до центру. Заздалегідь обирають «Гарбуза», «Диню», «Огірочків», «Бараболю», «Квасолю», «Морковицю», «Буряків», «Боба». Усі рослини (за винятком «Гарбуза» і «Боба») виходять на середину кола і, нахиливши голову, присідають до землі, начебто на породі. «Гарбуз» стає в коло, а «Боб» – за межами кола [11, с. 303].

Розглянемо наступний зразок фольклорного матеріалу з танців Запорізького краю – «Зайчик-чеберяйчик». Зміст цієї

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

гри – змагання на вміння в ритмі пісні робити стрибки і так спритно, щоб не зачепити качалку, яка лежить на рубелі (річ у домашньому господарстві для викачування на качалці), бо качалка покотиться із рубеля і виконавець виходить з гри, так як прострибати треба не менше однієї строфи пісні.

Ця гра ведеться під спів усіх присутніх української народної жартівливої пісні «Ой у полі жито» («Зайчик-чеберяйчик») і виконується так: перед початком гри долі кладуть рубель, а на нього навхрест посередині качалку, домовляються, скільки строф пісні треба вистрибати і який «подарунок» за це отримають. Ця гра здебільшого проводиться на початку гуляння, коли люди тільки збираються і починається вона так: усі присутні роблять три оплески в долоні, а той, хто бажає стрибати, виходить і стає біля рубеля і качалки [11, с. 312].

Приклади цих двох зразків були апробовані нами (зі своїми корективами та доповненнями, але зі збереженням сутності сюжету та фольклорної основи), на базі народного ансамблю естрадного танцю «МарЛен» (Центр дитячої та юнацької творчості ім. Є. Рудневої, м. Бердянськ, Запорізька область) та представлені на II Обласному семінарі-практикумі «Діалог актуальних дискурсів хореографічної освіти: теорія, методика, практика» у 2020 році [5].

Наступне знайомство зі зразками танців Запорізького краю можна продовжувати з дітьми основного рівня навчання. На перших роках цього рівня навчання можна знайомити вихованців із хороводами. Тут присутні як парні хороводи, так і дівочі.

Наприклад, однією з літніх веснянок був хоровод «Ой зав'ю вінки», у якому дівчата, заплітаючи вінки, оспівували кращі побажання на майбутнє. Чудесна мелодія пісні, плавні рухи, красиві фігури, та ліричний характер відзначають цей своєрідний хоровод від інших народних веснянок. Дівчата одягнені у святкове вбрання і на голові вінок із стрічками.

Хоровод «Ой зав'ю вінки» побудовано на елементах українських пісенно-танцювальних хороводів-веснянок. За своїм характером це ліричний танець, у якому засобами хореографії передається почуття радості дівчини у зв'язку з приходом весни. Плавні й легкі рухи виконавців, красиві та виразні танцювальні фігури надають своєрідної чарівності і привабливості українському хороводу [11, с. 42].

Дуже багато цікавого розповідають старі люди про веснянку

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

«Полоняночка», яка має давнє походження. Це ігрова театралізована веснянка, що закликає до якнайшвидшого приходу весни. Основний зміст: «Весна, що знаходячись в полоні у Зими, виривається з цього оточення, ясне сонечко світить і гріє, тануть сніги, зеленіють поля, дівчата і хлопці радісно сміються, співають і танцюють [11, с 68].

Слід зазначити, що здобувачі вищої освіти спеціальності 024 Хореографія Бердянського державного педагогічного університету в рамках самостійної роботи з ОК «Мистецтво балетмейстера» також знайомились з танцювальним фольклором Запорізького краю. Розібравши за записом хороводні танці, студенти практично відтворили їх на сцені [9].

Подальше знайомство зі зразками танців Запорізького краю може бути обрано керівником хореографічного колективу на свій розсуд. Серед представлених побутових і сюжетних танців можна опанувати як масові танці, так і танці малих форм.

Основний рівень навчання є складним періодом. Якраз тут проявляються особистості, яким дійсно подобається хореографія або ж навпаки. Глобальне знайомство зі структурою та змістом класичного, народно-сценічного, сучасного танців іноді виявляється вихованцю не до снаги. Різноманітність вправ біля опори, повільне їх виконання із дотриманням методики, вибагливість артистизму тощо – усе це може призвести до апатії, тоді дитина просто йде з колективу.

Хочемо наголосити на тому, що на основному рівні навчання слід звернути увагу на розбіжність жіночої та чоловічої танцювальної лексики. Якщо на початковому рівні навчання хореографія в більшій мірі дублюється, то тут, наприклад, може виникнути питання у хлопців, чому вони танцюють все те, що і дівчата? Тому, звісно ж, якщо дозволяє кількість вихованців у колективі, доцільно розглянути, окрім парних танців, зразки суто жіночих та чоловічих танців. З переліку танців Запорізького краю можна обрати для дівчат танець «Козачок», а для хлопців «Запорізькі козаки».

Походження назви танцю «Козачок» пов'язане з життям воїнів-козаків. Він виник, як свідчать різні джерела, у далекому минулому. На відміну від гопака «Козачок» виконується у швидкому і дуже швидкому темпах. Танцювальні рухи вимагають від виконавців бісерної техніки. Виконуються «припадання» (доріжки), «тинки», «колупалочки», «вірвовочки»,

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

«присядки», «голубці» тощо. Ці та інші композиційні елементи використані в загальному змісті козачка, де танцюристи вихором проносяться перед глядачем.

У козачку, як і в гопаку, широко застосовується змагання між окремими виконавцями і навіть групами. Загальна композиція має давні традиції щодо послідовності чергування окремих фігур та їх повторень. Саме цим козачок і відрізняється від гопака. Танець виконується здебільшого без імпровізації. Найменша кількість виконавців козачка – пара. Основне навантаження при виконанні випадає на жіночу партію.

У селах Запорізької області «Козачок» танцюють в основному дві дівчини. Не зважаючи на стрімкість танцю, його швидкий темп, рухи і стрибки виконуються м'яко, плавно [11, с. 155].

Танець з шаблями був одним із найбільш поширених танців Запорізького козацтва тому, що в ньому поєднувалось володіння шаблею і майстерність в танцях. Цей танець був необхідною вправою з шаблею, особливо для молодого козацтва, через те, що він розвивав спритність, сміливість, вивертливість для відбиття того, хто нападав, і стрімкість ударів під час нападу.

З давнього часу мешканці Придніпров'я, передаючи з покоління в покоління легенди про славні подвиги війська Запорозького та про їх життя і звичаї, розповідали також і про танець з шаблями, який часто виконувала група старих козаків з молоддю, ніби випробовуючи в них козацьку вдачу, уміння володіти шаблею, а також передаючи їм (молоді) свій досвід і вміння вести бій, що і було необхідним знанням для кожного козака.

У Запорізькій Січі танець з шаблями виконувався під вигуки присутніх, які, утворивши навкруг танцівників коло, з криком, сміхом і жартами заохочували до азартної бійки. Пізніше танець виконувався під українську народну музику «Запорізького козака», на бандурі, або скрипці, та бубоні [11, с. 136].

Серед зразків танців Запорізького регіону є й такі, які можна використовувати при роботі з вихованцями вищого рівня навчання. Цей рівень демонструє вже майже сформованого танцюриста, який володіє методикою виконання рухів, координацією, технікою та витримкою, уміє передати образ тощо. Для прикладу можна обрати танець «Перепілочка».

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

Український ліричний танець «Перепілочка» створений на основі однойменної народної пісні-танцю. Зміст танцю такий: дівчина, мріючи про свого коханого, чекає щасливого дня, коли вона вийде за нього заміж. Ніби перепілочка, піснею зве дівчинонька до себе милого, разом з подругою, сестричкою козаченька, виглядає його. Здалека чути знайому пісню. І дівчині здається, що бачить вона, як ідуть її сватати і, як дорогий серцю юнак, забирає її додому.

Танець складається з двох частин: перша – повільна, лірична, друга – швидка, стрімка, радісна. Побудовано цей твір на українських народних танцювальних рухах, виконується він плавно, але стрімко, і нагадуючи за характером рухів літ пташок перепілок [11, с. 189].

Тож, український народний танець багатий на свою танцювальну культуру. Регіональний поділ України дає можливість українському танцю розкритись різнопланово, неповторно, зовсім не подібно один до одного.

Вивчаючи зразки не тільки найрозповсюдженіших українських танців, а й танців регіонального значення, ми ще більш розширюємо українську народну танцювальну культуру, тим самим підносячи її на новий рівень.

Завдання керівників хореографічних колективів – заохочувати сьогодні молоде покоління до пізнання своєї національної культури. Включаючи в танцювальний репертуар хореографічного колективу українські танці регіонального значення, ми не тільки зберігаємо його існування як такого, але й назавжди залишаємо відбиток нашої ідентичності.

Запропоновані в книзі Віктора Чміля зразки танців Запорізького краю носять ознайомчий характер на основі зібраного фольклорного матеріалу. Це дає можливість постановнику відштовхнутись від основи, яку він буде зберігати під час своєї балетмейстерської постановки.

Тож, сподіваємося, що наше дослідження вмотивує керівників хореографічних колективів до вивчення та популяризації танців різних регіонів України взагалі і Запорізького регіону зокрема.

References:

- [1] Верховенко О. А. Тенденції оновлення репертуару в дитячих хореографічних колективах виходячи з умов війни. *Збереження та розвиток української національної хореографічної культури: Зб.*

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

- матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ 5-6 червня 2023р. Київ. Видавництво «Олімпійська література», 2023. 9-13 с.
- [2] Гуменюк А. І. Українські народні танці. Київ: Наукова думка, 1969. 610 с.
- [3] Доповідь на тему «Сучасні аспекти формування репертуару та концертно-гастрольної діяльності хореографічного колективу» URL: <http://surl.li/tngff> (дата звернення 08.05.2024).
- [4] Жива бібліотека «Танці Запорізького краю» URL: <http://surl.li/tngsc> (дата звернення 08.05.2024).
- [5] II Обласний семінар-практикум «Діалог актуальних дискурсів хореографічної освіти: теорія, методика, практика» URL: <http://surl.li/tngwi> (дата звернення 08.05.2024).
- [6] Маринка М. Теорія і методика роботи з дитячим колективом. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 12. Дрогобич, 2015. 119-123 с.
- [7] Мартиненко О. В. Методика роботи з хореографічним колективом: теорія і практика: підручник для здобувачів першого рівня вищої освіти спеціальностей 024 Хореографія, 014 Середня освіта (Хореографія). Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 390 с.
- [8] Павленко Р. В. Захар Микитович Сизоненко: біографія, творчий шлях, спадщина. *PScientific Collection «InterConf», (99): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «International scientific discussion: problems, tasks and prospects» (February 19-20, 2022)*. Brighton, Great Britain: A.C.M. Webb Publishing Co Ltd., 2022. 491-497 p.
- [9] Танці Запорізького краю студенти БДПУ URL: <http://surl.li/tngzh> (дата звернення 08.05.2024).
- [10] Хореографія як вид мистецтва URL: <http://surl.li/dusyd> (дата звернення 08.05.2024).
- [11] Чміль В. А. Танці Запорізького краю в обробці З. Сизоненка. Мелітополь: ООО «Видавничий будинок ММД», 2005. 340 с.